

mange tekniske oplysninger, som ikke behøver oversættelse; men det ville have hjulpet med et par engelske udtryk i parentes eller lignende, og i billedteksten s. 149 (til opslag 56) bliver en engelsk læser helt »lost« i det danske.

Som helhed giver bogen god besked. Umiddelbart opsigtsvækkende er, at møntmaterialet éntydigt viser Knud (den Store) som konge (tronkræver?) allerede i Haralds regeringstid og Hardeknud i Knuds. En pudsigt ting er, at en mønt præget i Svend Estridsens navn indirekte synes at bekræfte, at nordmanden Harald (senere Hårderåde) anførte kejser Michael IV's væringergarde i et felttog mod bulgarerne. Indledningen fremhæver med rette, at en bog – og en udstilling – som denne ikke kan berette meget om brug af mønter mv., men i hovedsagen må satses på, hvad mønterne afbilder, og de fortæller meget. Men til udstillingens undertitel, »vor ældste massekommunikation«, er der grund til at bemærke, at meget afhænger af, hvor meget modtagerne forstod. S. 60 (til opslag 20) fremhæves det da også, at triquetrasymbolet »ikke har været éntydigt«. Samme forsigtighed vises ikke s. 40 (til opslag 10). Forsiden på den viste mønt bærer indskriften *In principio erat fabvmi*, og ingen tvivl om, at det er en gengivelse af indledningen til skabelsesberetningen i Vulgata. Min tvivl går på, at der »har været en Guds mand, som ikke kunne stå for fristelsen til at

benytte det nye massemedie, som mønterne er, til at propagandere for Troen«; thi hvor mange af landets indbyggere kunne dengang forstå latin, og hvor mange latinkyndige ville forstå, at *fabvmi* var en gengivelse af *verbum*? Helt galt bliver det dog på s. 82 (til opslag 31), hvor det hævdes, at mønter på runeindskrifter »er udtryk for dansk nationalisme«. Det er en falsk tankegang, som hører forrige århundrede til.

Det er tydeligt, at forfatterne har lagt vægt på at skrive en bog, der kan forstås af såvel møntkyndige som ikke-møntkyndige, og det er lykkedes. Der er dog én undtagelse, nemlig s. 18 i indledningen, som omtaler debatten om fortidige møntprægnings omfang mv. og herunder siger: »Her har der været enkelte bidrag fra dansk side«. Det sker med henvisning til to artikler i *The Numismatic Chronicle*, hvor T.V. Buttrey retter en hvas kritik imod sådanne kvantitative undersøgelser, herunder min disputats. Det er for indforstået.

De anførte kritikpunkter må dog ikke overskygge, at vi her har en bog, der vidner om, at vi med Møntsamlingen i København som centrum har en numismatisk forskning her i landet, der er af høj kvalitet, og som også andre end møntsamlere kan have udbytte af. Desværre har samme møntsamling været ramt af utidige dødsfald midt i en nedskæringsperiode. Forhåbentlig bliver der snart rettet op herpå igen!

Erik Christiansen

NYERE TID

Martin Schwarz Lausten: *Christian 2. mellem paven og Luther. Tro og politik omkring »den røde konge« i eksilet og i fangenskab (1523-1559)*. (Kirkehistoriske studier III rk. nr. 3).

(Akademisk forlag, 1995). 504 s., 468 kr.

Martin Schwarz Laustens bog om Christian 2.s tro i eksil og fangenskab an-

lægger efter eget udsagn en »kirkehistorisk« synsvinkel, hvilket ifølge forfatteren vil sige: »at der er tale om et historisk arbejde, hvor de trosmæssige forhold ses i sammenhæng med de politiske overvejelser og handlinger« (s. 13). Dette er en definition af kirkehistorie, der efter min mening burde omfatte al historieskrivning, hvor religiøse og bevidsthedsmæssige aspekter er involveret, men det er velgørende, at disse aspekter af Christian 2.s ageren i eksilet og under forsøgene på at tilbageerobre de danske og norske riger tages alvorligt og ikke affærdiges som hykleri eller ligefrem sindssyge.

At dette tidligere har været tilfældet, beviser Schwarz Lausten til overflod med citater fra ældre historikere, bl.a. C.F. Allen, der i sin kildeudgave om Christian 2. og Frederik 1. om de religiøse passager bl.a. skriver: »... her er udeladt et Stykke, holdt i samme svulstige, salvesfulde Tone som det nærmest foregaaende og aldeles indholdsløst« (s. 14). At den nyere forskning næppe ville anlægge dette synspunkt, formindsker ikke værdien af Schwarz Laustens arbejde.

Bogen er opdelt i 17 kapitler, foruden bilag mv. Disse kapitler er ordnet i en vis kronologisk rækkefølge, men består tillige af afsnit, der koncentrerer sig om enkelte episoder.

Første kapitel omhandler Christian 2.s besøg hos Luther i Wittenberg 1524. Dernæst følger et afsnit om de forskellige medarbejdere i kredsen omkring kongen. Herefter behandles dronning Elisabeths evangeliske bekendelse i Nürnberg 1524, efterfulgt af konfessionsspørgsmålets rolle i de politiske forhandlinger i 1524. Derefter følger et afsnit om den oversættelse af Det Nye Testamente, som Christian 2. lod trykke i 1524 og reaktionerne på denne. Blandt de emner, der behandles i de øvrige kapitler, kan nævnes konfessionsspørgs-

målet i perioden 1524-31, kongens tilbagevenden til den katolske tro og hans tro i fangenskabet.

Denne opbygning med kapitler, der dækker lange tidsrum, og kapitler, der omhandler specielle forhold eller konkrete begivenheder, er formodentlig årsagen til, at mange emner berøres flere gange (fx s. 139 og 304), ligesom den muligvis forklarer den meget hyppige brug af »dette vender vi tilbage til«. På denne måde bliver læsningen afvekslende og tilgængelig, men bogen efterlader på trods af dette et lidt rodet indtryk.

I en vis forstand kunne man sige, at der mere er tale om separate afhandlinger om et fælles tema, nemlig Christian 2.s tro og ageren i perioden 1523-59.

Af mindre skønhedsfejl må tillige nævnes en vis uensartethed i henvisningspraksis og visse mindre fejl i henvisningerne (således angives fx signaturen for Christian 2.s brev til kurfyrst Friderich forskelligt s. 22 og 23).

Schwarz Laustens formål med bogen er især at undersøge, »... hvad kongens lutherske tro havde på sig. Hvad var det teologiske indhold som kongen og hans medarbejdere var optaget af? I hvilket omfang blev han luthersk ...« (s. 13). (Det skal her bemærkes, at Schwarz Lausten efter eget udsagn bruger luthersk og evangelisk i flæng! (s. 16 noten)).

Det er Schwarz Laustens tese, som han forfægter gennem hele bogen, at Christian 2. efter at være blevet overbevist lutheraner/evangelisk omkring 1524 gennem hele sin ageren i perioden indtil sin tilfangetagelse i 1532 – og senere i fangenskabet – forblev evangelisk. Der kan anføres meget til støtte for denne tese. Først og fremmest kongens direkte forbindelse med Luther og oversættelsen af Det Nye Testamente samt projektet med dettes indsmugling i Danmark, men tillige affæren med den evangeliske projektmager Johan Wendland i

Danzig og kongens støtte til søsterens flugt fra sin stærkt katolsksindede mand – om end andre årsager muligvis har spillet en større rolle i denne sag, end Schwarz Lausten lader dem have.

Der er dog også aspekter af Christian 2.s virksomhed, der taler imod en opfattelse af kongen som udelukkende drevet af sit evangeliske sindelag. Her er det naturligvis primært kongens tilbagevenden til katolicismen i 1530, men også hans fortsatte medlemskab af ordenen Den Gyldne Vlies, som var stærkt katolsk, der falder i øjnene. På disse og andre punkter forsøger Schwarz Lausten efter min mening visse steder i lidt for høj grad at glatte kildernes modstridende udsagn ud, ligesom han tenderer mod at bruge sin tese om, at Christian 2. var overbevist lutheraner, som præmis i sin argumentation.

Dette kommer fx til udtryk i omtalen af et egenhændigt notat af Christian 2. vedrørende hans tilbagevenden til katolicismen (s. 352f), hvor kongen på bagsiden har skrevet: *primo querens regnum dei et just.* (Matt. 6,33). Dette tager Schwarz Lausten som tegn på Christian 2.s sjælekvaler ved at vende tilbage til katolicismen. Herimod kunne man pege på i hvert fald to forhold, som han selv gør opmærksom på andre steder i bogen. For det første sproget: Som flere steder bemærket (bl.a. s. 212) er netop det at bruge Biblen på folkesprogene et tendentielt evangelisk træk; man skulle derfor have forventet at citatet var på dansk eller tysk, hvis Schwarz Laustens argumentation er rigtig. For det andet selve citatets indhold: Såvel evangeliske som »katolske« mente at søge Guds rige (jf. s. 185), hvorfor det at henvise til dette ikke *i sig selv* er evangelisk. Disse indvendinger skal ikke tages som udtryk for, at Schwarz Laustens tese nødvendigvis er forkert, blot at forholdene er mindre entydige, end de fremstilles visse steder i bogen.

Det faktum, at der blandt Christian 2.s medarbejdere igennem hele perioden var både katolske og evangeliske, kunne endvidere have fortjent en nærmere analyse.

Der er tale om et velkomment og indgående bidrag til udforskningen af en af de mest begivenheds- og konsekvensrige perioder i Danmarks historie. Den udnytter flere interessante og hidtil delvist uudnyttede kilder, således bl.a. omkring processen mod Christian 2.s fætter, Willom van Zwolle, der blev brændt som luthersk kætter, og korrespondancen mellem Christian og hans medarbejdere, heriblandt ikke mindst en formodet instruks fra Christian til gesandten ved kejserhoffet, Melchior de Germania (s. 320f).

Martin Schwarz Laustens bog repræsenterer en massiv arbejdsindsats og et meget stort kildekendskab, ligesom der argumenteres til tider meget overbevisende for kongens evangeliske sindelag. Med Christian 2.s alenlange historiografi in mente er det sidste ord dog formentlig endnu ikke sagt i spørgsmålet om »den røde konges« trosmæssige tilhørsforhold og forholdet mellem dette og hans politiske praksis.

Johan Jensen

Anne Kathrin Brinker: *Armenfürsorge als Sozialpolitik im frühmodernen dänischen Staat.* (Beiträge zur deutschen und europäischen Geschichte, Band 11). (Verlag Dr. R. Krämer, 1994). 90 s., 32 DM.

Som titlen angiver, er formålet med denne bog – en tysk specialeafhandling – at se den danske fattigforsorg som udtryk for en socialpolitik. I indledningen redegør forfatteren for de teorikomplekser, hun vil anvende til analysen. Det er dels Gerhard Oestreichs »Sozialdisciplinierung«, hvor øvrighedens for-